

Iványosi-Szabó Tibor

Intelligens emberek voltak vezető pozíciókban

– *Kecskeméten születtél, itt jártál középiskolába is?*

– Kezdjük azzal, én már olyan öreg vagyok, hogy nyolc évfolyamos gimnáziumba kerültem 1944-ben, és 1948-ig a piaristákhoz jártam. 1948-ban államosították az iskolánkat, utána 1948-tól '52-ig a Katona József Gimnáziumban tanultam és ott is érettségiztem. Szegedre jártam az egyetemre, és ott 1956-ban végeztem.

– *Elég sok nagy történelmi változást éltél meg iskolás és hallgatói életed alatt.*

– Igen, eléggé zivataros időszakot éltem meg. A diploma megszerzése után, 1956-ban visszakerültem Kecskemétre, a Katonába, de akkor már nem tanulóként, hanem tanárként. A Katonában 1973-ig tanárként ügyködtem, mellette 1967-től 73-ig megyei szakfelügyelő voltam történelemből. 1973-ban kértek föl – akkor még nem volt olyan jellegű pályázat, mint manapság, hanem megkérdeztek jó néhány embert –, hogy vállalnám-e a levéltár irányítását. 1973. április 1-jén kerültem a Bács-Kiskun Megyei Levéltár élére. Május végén, a legelső országos igazgatói értekezleten, Siklóson az újdonsült kollégákkal beszélgettem, és kérdezték, hogy mióta vagyok a levéltárnál. Mondtam nekik, hogy április elseje óta. Mondták is, hogy oda tényleg csak április 1-jén lehet menni... Így kerültem a levéltárba. A levéltárral kapcsolatosan egy rövid történelmi kitérőt érdemes tenni. 1950-ben az új megyerendszer kialakításakor és Bács-Kiskun megye létrehozása idején, államosították a levéltárakat, és ekkor hozták létre a megyei levéltárat is. Ezt azért emelem ki, mivel Bács-Kiskun megye csinált megye, az ország összes többi megyei levéltárában, amikor azokat államosították, már korábban is működő levéltárak voltak. Egyedül Bács-Kiskun megye volt az, ahol a megyei intézményeknek nem volt ilyen előzménye. Ezt azért emelem ki, mert ezek az intézmények, akár a bíróság, a könyvtár, a múzeum stb., mind-mind egy-egy városi intézmény ruhájába bújt bele, és ez szorított nagyon-nagyon hosszú időn keresztül. 1968-ban, amikor a levéltári törvényt meghozták, akkor adták vissza a levéltárakat a megyéknek, tehát a megyei tanácsoknak. Így került a levéltár 1968-ban a Bács-Kiskun Megyei Tanács kezébe. Az összes többi megyében az volt a helyzet, hogy vagy még regnált az az igazgató, aki annak idején, 1950 előtt a megyei levéltárat vezette, vagy pedig még az intézményen belül voltak olyan személyek, akik tudták, hogy mit jelent a levéltár. Itt, a megyében sem a tanácsnál, sem a pártbi-

Iványosi-Szabó Tibor 1933-ban született Kecskeméten. A Katona József Gimnáziumban érettségizett 1952-ben, majd Szegedre járt egyetemre, ahol 1956-ban szerzett diplomát. Ezt követően a Katona József Gimnáziumban tanított 1973-ig. 1973. április 1-jétől a Bács-Kiskun Megyei Levéltár igazgatója nyugállományba vonulásáig, 1996-ig. 2002-ben megszerezte az MTA doktora címet történelemtudományból.

zottságon nem volt olyan személy, aki értett volna a levéltárhoz, számukra ez teljesen új dolog volt. Mivel itt egy romhalmazt örököltek, tényleg kirívóan a legrosszabb körülmények között lévő levéltár volt ez. Közröhej volt, hogy valaki ezt elvállalja, ilyen módon se a pártbizottság, se a megye nem szívesen foglalkozott a megyei levéltárral. Ha azt hallották, hogy levéltár, akkor már a fejüket fogták és elfordultak. Ezt csak a korabeli állapotok jellemzésére említtem. 1952 és 1973 közt Balanyi Béla bácsi irányította a levéltárat. Öregúr volt már akkor, 1971-ben volt hatvanéves, még egy évet rányomott, és '72 őszén nyugdíjba ment, majd egy féléves keresés után egyeztünk meg, hogy én veszem át a helyét. Nem azért mondom el, hogy nyafogjak, hanem azért, hogy jobban értsd a következő érdekes momentumot. A megyei művelődési osztályvezető akkor volt egyedül a levéltárban, amikor engem átkísért és bemutatott a dolgozóknak. 23 évig, majd negyedszázadon keresztül voltam a levéltár élén, ahol soha osztályvezetői szintű, vagy afölötti vezető a levéltárban nem fordult meg. Ma már a megyei önkormányzat elnöke lépten-nyomon, akár évente többször is megjelenik, és megnyitja a levéltár konferenciáját, vagy részt vesz valamilyen rendezvényén. Hogy pontos legyek, 1990-ben egy osztályvezető megjelent a levéltárban, de ő nem a művelődési osztály vezetője volt, hanem a pénzügyi osztályé, mert a Kossuth téren egy időben a neonok kezdtek szétrobbanni. Állandóan hol ide, hol oda mentem nyafogni, de hiába jártam a művelődési osztályra, ott csak legyintettek. Ezután elmentem a pénzügyi osztályra, ahol Kötörő Miklós volt az osztályvezető. Szegény 1994-ben meghalt autóbalesetben. Vele megegyeztünk egy időpontban, és megígérte, hogy két héten belül el fog jönni. Harmadnap ott volt, és aztán végignéztünk mindent, annak rendje és módja szerint kiutalta az összeget is, hogy ki tudjuk cserélni a világítást.

– *Ez azt jelentette, hogy ennyire szabad volt a légkör, vagy nem gyakoroltak közvetlen ellenőrzést a levéltár felett?*

– Mindjárt mondom, de még hogy lezárjam ezt a témát, végül egyetlen alkalommal Balogh László¹ eljött, amikor átadták az új épületet a Klapka utcában.

– *Már a rendszerváltás után.*

– Ilyen rendezvényekre eljönnek a politikusok, az ünnepélyes átadásra, akkor már a megyei önkormányzat elnöke volt. Egyébként, hogy a Klapka utcai épület annak idején elkészült, szintén Kötörő Miklósnak² volt köszönhető, mivel őt '90 őszén választották meg a megyei közgyűlés elnökének, és következő év legelején, februárjában Balanyi Béla bácsi születésének 80. évfordulóját ünnepeltük. Ő az önkormányzat elnökeként eljött Nagykőrösre, hogy az elődömet köszöntse, és több mint két órán keresztül ott volt,

1 Dr. Balogh László 1953. június 9-én született Solton. 1971-ben a Magyar László Gimnáziumban érettségizett Dunaföldváron. 1977-ben Pécsen elvégezte a JPTE ÁJTK-t, majd 1979-ben ügyészi-bírói szakvizsgát tett. 1977-től 1982-ig a Bács-Kiskun Megyei Ügyészségen ügyészként dolgozott, majd 1988-ig az MSZMP megyei bizottságában előadó-osztályvezető. 1988 és 1990 között a Bács-Kiskun Megyei Tanács előadója és osztályvezetője volt. Az 1990–1994-es ciklusban a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat alelnöke, 1994-től 1998-ig a megyei közgyűlés elnöke. 1971-től az MSZMP tagja volt, 1988-ban lépett ki a pártból. Az MSZP-nek 1998-ban lett a tagja. Az 1998. évi országgyűlési választásokon a Bács-Kiskun megyei listáról szerzett mandátumot. 2002. áprilisban ismét a Bács-Kiskun megyei területi listáról szerzett mandátumot. 2002. októberben negyedszer is mandátumot szerzett a megyei önkormányzatban, majd a megyegyűlés elnökévé választották. A 2006. évi országgyűlési választásokon Bács-Kiskun megyében területi listán mandátumot szerzett. http://mszp.hu/parttag/balogh_laszlo

2 Kötörő Miklós a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés elnöke volt 1990–1994 között.

beszélgettünk. Akkor már 4-5 hónapja volt az önkormányzat elnöke, lefelé kísértem a nagykőrösi levéltárból, és azt mondta: *hidd el, mióta az önkormányzat elnöke vagyok, ilyen jól még nem éreztem magam, mint itt, köztetek.* Ez döntően hozzájárult ahhoz, hogy amikor az önkormányzat megalakult – de ez már nem tartozik a hetvenes évekhez, csak azért mondom, hogy érzékeltessem a különbségeket –, a legelső megyei gyűlésre bevitte a levéltár ügyét. Akkor nekem be kellett számolnom a levéltár állapotáról, s nyilván a valóságnak körülbelül a 90%-át mondtam el, ennek hatására döntött úgy az önkormányzat, hogy föl kell építeni az új levéltárat. Így épült föl, igaz, rengeteg nyűglődéssel, végül megszavaztak 110 millió forintot, ezt aztán lefaragták valami 90 millióra, közben megindult egy jelentős infláció, úgyhogy egy szinttel alacsonyabb lett az épület. Közben meghalt Kötörő Miklós, az építés is áthúzódott a következő ciklusra, és így '95-ben adták át.

Visszakanyarodva a levéltár tényleges elhelyezésére vonatkozóan mondtam, hogy a városi levéltár bőrébe bújít, annyi volt a változás, hogy a Klapka utcai épület helyén egy gyümölcskereskedő raktára állt. Ezt annak idején államosították, aztán a megyéhez került, onnan pedig a levéltár kezelésébe a Klapka utcai rész. A korabeli viszonyok érzékelteséhez érdekes momentum, hogy milyen volt a kapcsolatom a megyei vezetőkkel. Jellemző, hogy amikor idekerültem, április 1-jén, innen előtte néhány héttel átkerült egy fiatalember a megyére, aki néhány évig a levéltárban dolgozott levéltári kezelőként, a megyei osztályon épp ő kapta meg a levéltár, a múzeum és a könyvtár felügyeletét. Mivel akkoriban házasodott, nem volt lakása, ismerte itt a levéltári viszonyokat, és kertes házban szeretett volna lakni. A Klapka utcán egy földszintes épület volt, nagy telekkel. Kinézett magának egy házrész, végigjárta, és egy alkalommal behívtak engem, valamikor május végén, június elején, hogy ennek az úriembernek ezt a helyet üritsem ki, mert neki lakást kell biztosítani. Én kézzel-lábbal tiltakoztam, írtam ide, írtam oda. Az egészet azzal zárták le, hogy november elején Gajdócsi István tanácselnök utasítást küldött, hogy ezt a részt át kell adni. Hát így kezdődött az én vitézkedésem a megyével kapcsolatosan. Egy utasítást az ember vagy végrehajt, vagy pedig azt mondja, hogy köszönöm szépen. Én nyilván nem mehettem szégyenszemre vissza a volt iskolámba, álláshelyemet betöltötték. A levéltári viszonyokra szintén jellemző, hogy a raktárakba, a szó szoros értelmében, a havat befújta a szél. Ha havazás volt, a lányok azzal kezdték, hogy a havat ki kellett söpörni, hogy ne ott olvadjon el. Ilyen körülmények között dolgozott a két fiatalasszony.

– *Ketten voltak a Klapka utcai részen abban az időben?*

– Ketten voltak. Volt itt két és fél ezer iratfolyóméter 1945 utáni anyag, tanácsi, járási anyagok, termelőszövetkezeti dokumentumok. Szintén jellemző, hogy összesen heten voltunk akkor a levéltárban, velem együtt. Ez a létszám a későbbiek folyamán, a kilencvenes évek elejére 30-ra nőtt. Tehát annyit jártam utánuk, maguk is belátták, és a minisztérium is lépten-nyomon nyaggatta a megyéket, hogy amikor lehetett, kaptunk egy-egy embert. Mindig csak kezdő számára kaptunk helyet, ahová vagy egy középiskolával rendelkezőt, vagy egy főiskoláról, egyetemről kijött embert vettünk föl. A szakmai fölkeltséget tekintve ez a hét ember nagyon tisztességesen meg is felelt. Az a két fiatalasszony, aki itt volt, rendkívül lelkiismeretes gondozta az anyagot, szerették, és tudták, milyen értéke van. Úgyhogy el voltam csodálkozva a kötelességtudatukon, ilyen fokú lelkesedést és áldozatkészséget a pedagóguspályámon nem találtam. Volt egy nagyon intelligens hölgy, aki egyetemi végzettséggel rendelkezett, volt egy úriember, akinek jogi végzettsége volt. Innen indultunk el a későbbiek folyamán a létszámnövekedés felé. A legelső alkalommal elkövettem egy szabálytalanságot, amiért kaptam a fejemre.

Romsics Ignác talpa alatt a talaj a főiskolán elkezdett melegedni, mivel 1919-el kapcsolatosan nem az akkori irányvonalaknak megfelelően nyilatkozott, és megkeresett, hogy lenne-e hely a számára. Mondtam neki, hogy mindenképpen szoritunk. Föl is vettem, pedig akkor még be se fejezte, vagy már befejezte a harmadévet, a negyedévet levelezőként fejezte a főiskolán. Ez önkritika akar lenni, nem öndicséret, ugyanis nekem megígérték, hogy majd segítenek, ha kell, fölvehetek egy alkalmas embert, őt annak láttam. Miután mentem, hogy fölvettem Romsicsot, ekkora lett a pénzügyi csoportvezetőnek a feje. Mondta, hogy: *Tibor, ezt az egy alkalmat még elnézzük neked, az év hátralévő felét kigazdálkodjuk, de a következőkben ilyet ne csinálj!* Így került hozzánk Romsics. Ily módon a létesítmények terén érdemi változás nem is történt egészen 1990-ig.

– *Inkább a városházi részlegnél volt változás?*

– A Városházán volt a törzsanyag, a kutatószobák, a könyvtár is, minden.

– *Külső raktárként működött ez a hely inkább?*

– Raktár volt, igen, és ha nagy véletlenül jött kutató, aki ezt az időszakot kutatta, ma se nagyon nézegetik az 1940 utáni anyagot, ha nagy véletlen jött kutató, akkor ők ellátták.

– *Amikor lebontották a régi épületet, akkor került az anyag az Erzsébet laktanyába?*

– Igen. Amit tudtunk bővítésként csinálni a kettő között, az az volt, hogy a jakabszállási iskolát megszereztük, vagy pontosabban kibéreltük. A bérleti díjat a megye magára vállalta, és oda vittük a bíróság és egyéb cégek anyagait. Abban az időben indultak meg a felszámolások, és ezeket az anyagokat át kellett vennünk, ezért azt kibéreltük egy időre, utána át kellett mennünk a laktanyába. Lényegében ez volt a tényleges bővülés. A régi megyei pártbizottságnak és a megyei tanácsnak megvolt az a jó tulajdonsága, hogy ha valamit csináltak, akkor azt tényleg magas szinten csinálták. Akármit, tehát ők kutyaólat nem akartak csinálni. Lépten-nyomon azt bizonyították, hogy tudnak rendkívül nagyvonalúak lenni, és kérkedni akartak mindig azzal, hogy ők milyen jól megcsináltak valamit. Az infrastruktúra terén a levéltár elmaradt, a létszámot viszont növelték, ily módon Kiskunfélegyházára került Bánkiné Molnár Erzsébet³, tehát ott is bővült a létszám. Így szerencsére lehetőség nyílt arra, hogy a szakmai belső felkészültség igen komoly mértékben javuljon. Ne érts félre, nem akarok kérkedni, de nyugodt lélekkel állíthatom, hogy a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején az egész ország vidéki levéltárai között – az országos levéltár érthető módon más, a fővárosi levéltár szintén más – nem volt olyan, ahol négy kandidátus dolgozott egyszerre. Ez volt az egyetlen vidéki levéltár, ahol egyszerre négy kandidátus dolgozott, és végső soron innen indult el ma több országos szinten is jeles történész: Ö. Kovács József⁴ és Tóth Ágnes⁵ a nyolcvanas években itt dolgozott.

3 1974-től 1996-ig a Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskunfélegyházi Részlegének vezetője volt. 1994-ben szerezte kandidátusi címét *A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876* című munkájával. 2005-ben lett az MTA doktora a *Jászkun autonómia* című disszertációja megvédésével. 1997-től 2007-ig a Kiskun Múzeum igazgatója volt.

4 Ö. Kovács József 1983-tól 1993-ig dolgozott a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában levéltárosként, 1994-től 2011-ig a Miskolci Egyetem tanára, 2012-től a Károli Gáspár Református Egyetem BTK-n egyetemi docens. 2005-ben habilitált.

5 Tóth Ágnes 1986-tól dolgozott a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában levéltárosként, 1989–1996 között igazgatóhelyettes volt, majd 2002-ig igazgató. 2002-től az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatóhelyettese, 2009-től igazgatója.

– Romsics Ignác⁶ is igen szép karriert futott be.
– Romsics akadémikus lett, a négy kandidátusból két akadémiai nagydoktor lett.

– Tóth Ágnes az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatója lett.
– Igen, és ilyen szakmai stáb, állítom, egyetlen vidéki levéltárban sem volt. Ezt az életem és szakmai működésem egyik legnagyobb eredményének érzem, és látom, mert nyilvánvaló, hogy ehhez az kellett, hogy engedjem őket képességeinek megfelelően dolgozni.

– Hogy kerültek ők ide?
– Romsicsot már elmondtam.

– Ő két vagy három évet, vagy többet is itt volt?
– Négy évig volt itt.

– Megjelent az annak idején jelentős és újszerű, a „hivatalos állásponttól” eltérő, a Tanácsköztársaság időszakáról és a román megszállásról szóló dokumentumgyűjteménye.⁷

– Itt alapozta meg a munkásságát, ez lett a kandidátusi munkája és ennek a megjelenése után figyeltek fel rá, és így hívták meg a Történelemtudományi Intézetbe. Tehát itt tette le az asztalra ezt a jelentős munkát. A szerkesztéssel kapcsolatosan Ignáccal megegyeztünk előre, megkérdezte, hogy mibe akarok beleszólni. Mondtam neki: *Ignác, teljesen rád bízom, nyilvánvaló, én nem vagyok benne, én a 17–18. századot kutatom. Mi közöm nekem a 20. századhoz?* Azért, mert a beosztottam volt, nyilván nem szóltam bele az ő szakmai munkájába. Mondtam neki, hogy a saját lelkiismerete szerint dolgozzon, nagy botrány ne legyen. Nagy botrány nem is lett.

– Nem lett a könyv megjelenéséből semmi probléma? Mert ez a mai napig is megállja a helyét, korrekt.

– Igen, igen, nagyon korrekt.

– És nem egyezik meg az események korabeli megítélésével.

– Jellemző, hogy a Petőfi Népeben egyetlen sor méltatás sem jelent meg a könyvről. Pedig a legkülönbözőbb dolgoknak örült a Petőfi Népe, ha beszámolhatott róla.

Orroltak a könyvre, de a megyén volt jó néhány ember, akikre lehet ezt-azt mondani, de hogy buták lettek volna, azt semmiképp. Ezek között volt Romány Pál is. Annak idején más levéltár-igazgató kollégáktól hallottam: *könnyű dolgod van neked*. Kérem: *mi a*

6 Romsics Ignác 1951-ben született Homokmégyen. 1970-ben vették fel a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolára, ahol 1974-ben szerzett tanári diplomát, ebben az évben kezdte meg egyetemi posztgraduális tanulmányait az ELTE BTK történelem szakán, ahol 1976-ban szerzett diplomát. Tudományos pályafutását a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársaként kezdte Kecskeméten, miközben főiskolai, majd egyetemi tanulmányait folytatta. 1977-ben az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa lett, majd 1986-ban a Magyarorsággkutató Intézetbe került, ahol igazgatóhelyettes lett. 1991-ben az ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék docense lett, 1998-ban pedig megkapta egyetemi tanári kinevezését. Jelenleg az egri Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Intézetének főállású oktatója. 1994-ben védte meg az akadémiai doktori értekezését, 1996-ban habilitált. 2001-ben az MTA levelező tagjává választották. 2010-ben rendes tagja lett.

7 Romsics Ignác: Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976.

fenéért? Erre azt válaszolták: *addig, míg a megyén ilyen emberek vannak nálatok, mint Gajdócsi és Romány, ti mindent megcsinálhattok.* Tény, hogy ők nagyon intelligens emberek voltak és nem primitív módon fejejték. Nem azt nézték, hogy fent a Központi Bizottság, vagy valamelyik vezető funkcionárius mit mondott, ők mentek a maguk feje után. Románnyal nekem sok kapcsolatom nem volt, ő tényleg nagy formátumú figura volt, kandidátusi fokozattal rendelkezett már akkor, amikor idekerült, tehát a maga szakterületének a tudósa volt. Ő nem egy átlagos politikai janicsár volt. Próbáltam én többször bejutni hozzá, de ez nagyon nehéz volt. Egyetlen alkalommal tudtam vele beszélni. Annyit nyafogtam már Komáromi Attilának, hogy aztán végül fogadott. Nagyon szívélyes, udvarias volt. Beszélgettünk, én mondtam a magamét úgy, mint most, de nem úgy figyelt, mint ahogy te figyelsz, hanem éreztem, hogy teljesen máshol jár. Gajdócsinál is voltam, ő sokkal nyersebb volt. A maga módján rendkívül rámenős, erőszakos ember, de ő is nagy formátumú volt. El kell mondani azt is, hogy a megyének élt mindkettő, és Kecskeméért rengeteget tettek. Gajdócsi köntörfalazás nélkül megmondta, hogy nincs pénzünk, nem tudunk mit csinálni. Nem ennyire nyersen, de ez volt a lényege. Még egy momentumot említék Románnyal kapcsolatosan. Annak idején, 2002-ben, mikor az MTA-doktorimat védtem, akkor Romány volt a bizottságban az egyik bíráló tag. A védésem előtt a folyosón kisebb csoportok alakultak ki, beszélgettünk. Romány mikor megérkezett, odajött Romsiccsal, és néhány helybeli kollégával. Romány magához ragadta a szót – amit akarok idézni, rendkívül jellemző rá, és nekem nagyon tetszett is –, és így kezdte: *amikor én Bács-Kiskun megye főispánja voltam.* Lényegében ezt a szerepet töltötte be, soha nem felejttem el. Akkor már túl voltunk sok mindenben, és hát nyilvánvaló volt, ő már akkor, a szocializmusban főispánnak érezte magát.

- *Azt azért jelenti, ha jól értem, hogy elég nagy szabadsága volt a levéltárnak.*
- Nem szóltak bele a munkánkba.

– *Romsics Ignác könyve a hetvenes években íródott, a szellemiségéből nem volt konfliktus?*

– Nem, az itteni megyére tényleg nem lehetett semmi rosszát mondani. Pénzünk nem volt, a levéltár nem volt a szívük csücske, de egyébként nem volt konfliktusunk. A fegyelmet, egy bizonyos fegyelmet viszont megköveteltek. Szintén jellemző momentum a következő. Két munkahelyem volt, a Katona meg ez. Érdemi fegyelmi vétséget nem követtem el sehol, és pályafutásom alatt egyetlen írásbeli figyelmeztetést kaptam csak, azt pedig itt, a levéltárban, amikor 1978-ban az egyetemi doktori címet megvédtem. Látszólag a kettő közt nincs közvetlen összefüggés, mert a doktorit megvédtem valamikor júniusban, a fegyelmit pedig valamikor decemberben kaptam. Én nyilván nem kértem engedélyt, hogy beadjam az értekezésemet. Egy szép napon az osztályvezető behívatott, és elképesztő módon üvöltött velem. Életemben velem senki úgy nem üvöltött, nem szidott, mint ő: *hogy képzelem én? Ki adott neked engedélyt erre?* A végére ő is kezdett lehiggadni, hogy hagyjuk az egészet, most már nem tudjuk visszacsinálni. Tény, hogy decemberben kaptam meg az írásbeli figyelmeztetést, nyilván nem ezért, hanem azért, mert az éves beszámolót, a következő éves tervet meg kellett csinálni, és a megyei előírások alapján előbb el kellett volna küldeni a megyének, és csak utána, ha a megye jóváhagyja, akkor lehetett volna továbbküldeni. Ez elvileg így is volt, de tíz éven keresztül mindig egyszerre küldtük meg, és soha senkinek nem volt ezzel problémája. Ez volt az egyetlen pont, amibe bele tudtak kötni. Ez azzal is járt, hogy abban az évben nem kaptam jutalmat. Tehát nemcsak írásbeli figyelmeztetést kaptam, a jutalom is elmaradt. Aki nem figyelt, az könnyen megütötte a bokáját.

Komáromi Attilával kapcsolatosan a következőt tudom mondani. Szintén nagyon nagy szerencsém volt, hogy voltak ilyen emberek a pártbizottságban, mint Komáromi Attila vagy Major Imre, aki a megyén a kulturális elnökhelyettes volt. Velük személyesen is jó kapcsolatban voltam. Romsics Ignác azt mondta annak idején, hogy akkor hisz abban, hogy a szocializmus valamilyen formában megreformálható, amikor Komáromi Attilából a megyei pártbizottság első titkára lesz. Hát nem lett belőle, de Romsics is érezte, látta, és hát nyilván Komáromi is sokat tett azért, hogy az említett kötete miatt nem lett botrány. Komáromi nekem is segített. Egyszer az egyik neves újságíró megsértődött valami miatt és feljelentett a pártbizottságon, hogy a levéltár nem segíti az ő munkáját. Persze jött is a telefon a megyei pártbizottságról, és Attila mondta, hogy gyere már át, beszéljük meg. Elmondtam neki töviről hegyire, hogy mi történt, amire azt mondta: *jó, majd elintézem*. Semmi probléma nem lett, elsimította az ügyet.

– *Visszakanyarodva még oda, hogy itt, Kecskeméten egy sor kulturális intézmény jött létre ebben az időben, hosszasan lehet sorolni...*

– Hadd vágjak a szavadba. Ezek mutatják, a Rajzfilmstúdió is meg a Művelődési Központ is, hogy ha valamit csináltak Rományék, Gajdócsiék, akkor azt magas színvonalon csinálták meg.

– *Ez minek tudható be?*

– Mind a két személy, Romány is, Gajdócsi is, nagy formátumú ember volt, a maguk szakmai területét nagyon komolyan vették. Gajdócsi Baján is igen szép eredményeket ért el, annak alapján emelték Bács-Kiskun Megye Tanácsának élére. Ők elhivatottak voltak a tekintetben, hogy amit lehet, azt megtegyék. Az se teljesen véletlen, hogy egyetlen terület volt, ahol a szövetkezetesítést nem hajtották végre, szakszövetkezetek csak itt működhettek, Bács megyében. Ebben Románynak komoly szerepe volt, mert földművelési miniszter is volt korábban, ott volt a minisztériumban. Tény az, hogy Kádár nagyon hosszú időn keresztül mindent megtett, hogy itt is végrehajtsák a szövetkezetesítést, ennek ellenére itt mégsem hajtották végre. Kőrös Gáspár tanácselnök volt egy időben, vele mentünk egy alkalommal Bajára kocsival, és beszélgettünk, ő mesélte azt el, hogy minden elő volt készítve, nagy agitációs brigádok tömege ment volna ki a szokásos módon agitálni és rávenni az embereket, hogy lépjenek be a szövetkezetbe. Elő volt készítve, hogy vasárnap reggel indulnak, ahogy indultak volna, előtte néhány órával jött K-vonalon az utasítás, hogy állítsák le az egészet. Akkorra meggyőzték Kádárt, hogy mégse csinálja, így maradtak meg a szakszövetkezetek. Tehát nem egy fejlődési folyamat eredményeként maradtak, hanem a korra jellemző, hogy megvitatták és döntöttek egyik percről a másikra.

– *Romány hogy került ide Kecskemétre, volt helyi kötődése?*

– Ő szajoli születésű. Büntetésből került ide, földművelésügyi miniszter volt, de valami miatt összekülönbözött a Központi Bizottságon belül a felsőbb vezetéssel. Annak idején megyei „főispánnak” lenni azért nem volt akármilyen, miniszteri rang után következett közvetlenül. Az ország legnagyobb megyéjének lett az első embere, ilyen értelemben félretették, utána ő mindent megtett, hogy visszakerüljön, de nem sikerült visszamennie a minisztérium élére.

– *Lehet-e azt mondani, hogy Kecskemét a szocializmusban is megtalálta a maga helyét és szerepét? A kutatásaidból tudjuk, hogy Kecskemét mindig jó adaptációs képességgel rendelkezett,*

viszonylag jól tudott alkalmazkodni az egyes korszakokban a változó viszonyokhoz. Úgy tűnik, ha a szocializmus első felére nem is sikerült ezt elérni, de mintha a szocializmus második felére, a hetvenes-nyolcvanas évekre azért Kecskemét abban a rendszerben is magára talált, és vidéki város léteére nagyon jelentős fejlődést mutatott fel.

– A háborúról és az azt követő időkről már személyes élményeim is vannak. Annak idején Kecskemétre komoly súly nehezedett. 1945-től '50-ig gyatrábnál gyatrább főispánokat, vezetőket tettek ide. A kivétel Tóth László polgármester volt, de őt se engedték sokáig dolgozni, ő is egy rendkívül intelligens és jóra való ember volt. Őt is kiszorították, holott őt 1919 miatt le is csukták. És még ő se volt jó. Később itt, Kecskeméten és Bács-Kiskun megyében az érdemi fellendülés akkor kezdődött el, amikor Gajdócsi Bajáról följött ide, és Romány került a megye élére. Egyszerűen mindketten kötelességüknek érezték, hogy ha már lehetőséget kaptak, valami rendkívülit produkáljanak. Volt ebben az időben egyfajta sajátos verseny a megyék között, a megyei tanácselnökök és első titkárok között, hogy ki mit tud csinálni. Ez őket kellő módon motiválta.

– Kecskemét a maga tradícióival és a maga társadalmával mennyiben volt ehhez a törekvéshez jó terep?

– Kecskemét nem volt megyeközpont 1950-ig. A megyék központjaiban ott voltak a megyei intézmények, a bíróságtól kezdve, ami komoly hivatali apparátust jelentett. Ez vonzotta a jobb orvosokat, ügyvédeket, értelmiségieket. Így a megyeközpontokban voltak bizonyos értelmiségi szigetek. Itt, Kecskeméten ilyen jellegű hivatalok nem voltak, viszont a két háború között volt néhány nagyon figyelemre méltó személyiség. Ők a két háború között, amikor Kodályékat még kinevették meg kigúnyolták, akkor már Kecskeméten a zenéjüknek komoly hagyománya volt. Nem véletlen, hogy Nemesszeghy és a felesége, Nemesszeghyiné is a két háború között a Kodály-módszernek nagy híve lett. Nemesszeghyné itt hozta létre az első zeneiskolát és Kodályt is megnyerte támogatónak. Volt itt néhány tucat személy, akik a város szellemi felfrissítéséhez hozzá tudtak járulni. Orosz Lászlótól kezdve lehetne sorolni, és az is biztos, hogy érezték Gajdócsiék, hogy itt vannak szellemileg jelentős emberek. Az se véletlen, hogy Zám Tibort és Buda Ferencet is idehozták. Zám Tibort nem kedvelték, neki is voltak a pártbizottsággal összetűzései. Tehát nem volt egy vonalas figura, nem azért került ide, mert könyökölt. Kiváló szociográfus volt. A kisebb politikai stikkel rendelkező, tehetséges embereket igyekeztek itt összegyűjteni, őket könnyen meg lehetett szerezni, olyan értelemben, hogy nem kellett nagy fizetést adni nekik. Mindkettejüknek munkaadója voltam mellesleg, a levéltárban bújtatták őket. Hosszú időn keresztül, több mint tíz éven át igazgatója voltam mindkettejüknek.

– Ezt nem is tudtam.

– Csak a fizetésért jártak be.

– És a Forrásnál dolgoztak?

– Teljesen szabadúszók voltak. A Forrás akkor még nem is létezett. Így került ide Mikulás Ferenc, egy másik fiatalabb tehetség. Felismerték a tehetségeket, és mindkettőre jellemző volt, hogy támogatták is őket. A főépítész Kerényi sem véletlen, hogy itt dolgozott. Ilyen embereket gyűjtöttek ide, és adtak nekik lehetőséget, engedték, hogy kiforranak és befussanak. Később ő is nemzetközi híru lett. Túl sokat nem beszélgettem vele, de azért jó néhányszor találkoztam Kerényivel, több alkalommal bejött a levéltárba, amikor valami nagyobb munkája volt, meg kellett néznie a régi terveket. Ilyen módon viszonylag sokszor beszélgettünk, nagyon szimpatikus, jóra való ember.

– *A levéltárnak a lakossággal való kapcsolata jobb volt-e vagy szorosabb volt-e, mint manapság? Hogyan működött ez?*

– Most érkezünk a levéltár akkori kulturális feladataihoz. A levéltári törvényhez megyek vissza. Abba befoglalták egyértelműen, hogy a tudományos munka a levéltár egyik alapfeladata, korábban ez nem volt hivatalos feladata, egészen 1968-ig.

– *Csak a dokumentumok rendszerezése, tárolása?*

– Igen, a szűkebb értelemben vett levéltári munka. Tehát a kutatómunka és a kulturális tevékenység volt a feladata. Ezekre is gondolnunk kellett. Engem például, ahogy idekerültem, rögtön kineveztek a TIT Történelem Szakosztálya elnökének. És másfél évtizeden keresztül sok helyen jártam előadást tartani. A levéltár többi munkatársa is tartott előadásokat, ez a népművelés a maga módján rendkívül színes, sokrétű volt. Ezeknek sok haszna volt, de látni kell egyrészt mögötte azt, hogy a brigádnaplókat ki kellett tölteni, tehát volt ennek egy nagyon formális része is. Sose felejttem el, hogy az egyik TIT országos értekezleten állt fel a Baranya megyei szakosztály vezetője, aki Szegeden, a főiskolán tanított, onnan ment át Pécsre az egyetemre. Egyik friss élményét mesélte el. Meghívták egy ifjúsági csoporthoz előadást tartani. Megtartotta az előadást, és utána beszélgettek a hölgygel, aki az egészséget szervezte. Az előadó mondta, milyen érdekes, hogy az egyik oszlopban ülő gyerekek milyen fegyelmezettek voltak, nem beszélgettek, míg a másik oldalon mindig duruzsoltak. Azt válaszolta a nő: *persze, ezek süketnémák.* Majd lefordultunk mi is a székről, ő meg azt mondta, hogy majd megütötte a guta.

– *Beültették őket.*

– Igen. Apró momentum, nem én találtam ki és nem én éltem át, de hát ilyen tupírozások mentek.

– *Legyen közönség, ha érti, ha nem.*

– Ki kellett a termet tölteni. És a levéltár is, a maga módján, mint levéltár próbált a közönség felé nyitni. Nem kell bemutatni Péterné Fehér Máriát. Hihetetlen, a rá jellemző lelkesedéssel sok-sok előadást tartott különféle események kapcsán az iskolákban. Sokszor tartott előadást a levéltárban is. Előkereste az iratokat, és ott, a Kossuth téren, ahol annak idején a kutatószoba volt, egy kisebb részt lekerített, és oda gyűjtötte össze a gyerekeket, tanárokat és érdeklődőket. Bemutatta az iratokat is, és előadást is tartott hozzá. A múzeummal volt még időnként közös munkánk, de ők is elég nyomorúságos állapotban voltak. Bizonyos évfordulókon, nyilván '45 meg '19 kapcsán kellett kiállítást rendezni, amihez gyakran mi adtuk az anyagot. A Rákóczi-szabadságharcról volt egy emlékezetes és komolyabb kiállítás, amihez szinténadtunk anyagot. A legjelentősebb a szecesszióval kapcsolatos kiállítás volt, a '80-as évek végén, ez az anyag Japántól Hollandiáig sok országba eljutott, Marika tudná pontosan a részleteit elmondani. Kecskemét a szecesszió egyik fellegrája és nagyon sok tervrajz maradt meg.

– *Összességében azt lehet mondani, hogy a szocializmusban a levéltár nem tartozott a fókuszált intézmények közé, inkább hagyták, hogy a szakmára koncentráljon? Az időszakban egy nagyon komoly szakmai munka folyt a levéltárban, és az ország meghatározó – vidéken mindenképpen – intézményei közé tartozott.*

– A szakmai felkészültséghez hadd tegyem hozzá, nemcsak ez a négy kandidátus meg Romsics Ignác tettek hozzá sokat az intézményhez, meg szakmai hírnévhez, hanem Marika is elvégezte a levéltár szakot és még többen is. Például a Pappné Márti, aki „csak”

levéltári kezelő volt ugyan, de ezt a csak-ot azért mondom, mert bár egyetemi, főiskolai végzettsége nem volt, de a maga szakterületén, a '45 utáni levéltári anyag földolgozását tekintve országos szaktekintély volt. Be is vonták sok esetben akár előadások megtartásába, akár különféle anyagok korrigálásába, különféle szakmai anyagok összeállításába. Tehát ő tényleg fölvette a versenyt az egyetemi végzettséggel rendelkezőkkel, és velük együtt dolgozott, pedig csak középiskolai végzettséggel rendelkezett.

– *A kutatási területed a 17–18. századi gazdaság- és társadalomtörténet elsősorban. Miért választottad ezt, és honnét van a téma iránti elkötelezettséged?*

– Annak idején, amikor Szegedre kerültem, egyrészt a marxizmust akkor olyan mértékig próbálták belénk önteni, hogy érthető módon bennem csömör alakult ki. Másrészt mi nyolc gimnáziumi osztályt végeztünk, így nyolc évig tanultam latinul. A nyolc évből öt vagy hat éven át Szűcs Rudolf tanította, akinél nem lehetett nem tudni. Mikor Szegedre kerültünk, Karácsonyi Béla ifjú titánként, a Középkor Tanszék vezetőjeként, összegyűjtött maga mellé nyolc gyereket, akik jól tudtak latinul. Az első félévben a pannonhalmi oklevéllel foglalkoztunk. A második félévben István többi oklevelével. Tehát nagyon alapos képzés volt ez. A következő félévben aztán jött Anonymus egy éven keresztül, aztán Bonfini, aztán más latin, középkori auktorok. Tehát én ebbe kellően beledolgoztam magam. Engem ez érdekelt. Viszont Kecskemétre kerültem, itt Árpád-korral nem lehetett foglalkozni. Meg aztán a tanári pálya is lekött, és minden lehetőséget meg kellett találnom arra, hogy órákat tartsak. Volt úgy, hogy heti 36 órában tanítottam. Volt, hogy este 8 órakor kezdődött két órára.

– *Esti tagozaton?*

– Igen, a kőműveseknek. Elaludtak a szerencsétlenek. Nyolc-tíz óra munka után hullafáradtan jöttek és tanultak, hogy az órabérük magasabb legyen. Én is legyintettem, persze. Azért is jöttem ide a levéltárba dolgozni, mert annak idején a szakdolgozatomat a szabadságharc kecskeméti eseményeiről akartam írni. Ez 1954-ben volt, és akkor bejöttem kutatni, majd Béla bácsi megkérdezte, hogy nem akarok-e eljönni egy hónapra dolgozni a levéltárba. Az egyetemistának pénzre mindig szüksége van, így belülről is megismertem alaposabban a levéltárat, tehát nem teljesen ismeretlenül jöttem ide később.

– *Hogy lettél annak idején a levéltár igazgatója? Béla bácsi támogatt?*

– Nem hinném. Béla bácsit nem szerették a megyén, úgyhogy, ha szólt volna, az nem lett volna jó. Nem szerették, nem kérdezték tőle, hogy kit javasolna.

– *Ez nem úgy működött annak idején?*

– Nem igazán. A régebbi anyag érdekelt, és tudtam, hogy nagyon jó anyagok vannak a korszakból. Béla bácsi megmutogatta a dokumentumokat annak idején, a legrégebbi anyagokat, ezért is jöttem ide, vállaltam el. Tudod nagyon jól, hogy minden történelem szakos Janus-arcú szeretne kutató is, meg tanár is lenni. Tanár voltam 17 éven keresztül, felajánlották a lehetőséget, én nem azért jöttem ide, hogy igazgassak, hanem hogy kutathassak. Persze a kutatásra kevés idő jutott, mert tényleg ezernyi munkát adtak mindig, és valójában kutatással csak május derekától szeptember elejéig tudtam foglalkozni. Május derekán már a megyén is, meg a pártbizottságon is kezdték a nyári szabadságot szervezni, akkor a levéltárral már nem törődtek, és én szépen beleáshattam magam az anyagba. Szabadságot nyáron nem vettem ki soha. Nyáron valakinek úgyis bent kellett lenni a levéltárban, a többiek mentek szabadságra, én meg a nyarat kutatással töltöttem,

zavartalanul. Szeptember elején akkor aztán visszajöttek, nagy hévvel összehívták a népet, kellett minden jelentés, ez volt a mániájuk. Tehát a szabadságharc egyébként is mindenki számára egy kedvenc téma. Így nyújtottam aztán ki a szabadságharcig terjedő kutatásaimat. A Kecskemét-monográfia készítésekor Bárh János nekem osztotta ki az 1686 és 1849 közötti részt, akkor aztán még jobban beleástam magam.⁸

– *Sajnos csak ez a rész készült el a monográfiából.*

– Igen, és mivel Kocsis Gyula annak idején huszonöt oldalban intézte el a török kort, most azzal foglalkozom az utóbbi tíz évben, hogy a török kort minél alaposabban feldolgozzam, ezzel töltöm az időm nagy részét.

– *Utolsó kérdésem, hogy meddig is voltál levéltár-igazgató?*

– 1973-tól 1996-ig.

– *Így a rendszerváltás utáni időszakra is – mint vezető – van rálátásod, meg azóta is nyomon követed a levéltár sorsát, sokszor vagy benn, kutatsz. Hogy látod ennek az intézménynek a rendszerváltás utáni helyzetét, esetleg a jövőjét?*

– Tudod, ezt inkább a Jóisten tudná, különösen a jelenét meg a jövőjét.

– *Ő biztos máshogy látja, meg te is máshogy látod.*

– Igen, ahogy mondtam, a rendszerváltás után, Kötörő jóvoltából, itt számottevő kimozdulás történt, de nem csak itt. Elsőként az országban, '90 után, itt épült fel a levéltár, de utána szinte majd' minden megyében nagyon komolyan fejlesztették a levéltárakat. Tehát a levéltárakra a megyék komolyan felfigyeltek.

– *Ez érdekes. A rendszerváltásnak köszönhető, és annak, hogy a történelem felé fordultak a kilencvenes évek elején?*

– Részben ezért, részben pedig azért mert a levéltár-igazgatók hihetetlen agilisán noszogatták mindenütt a megyei vezetőket, és mindenütt nagy hiányosságok voltak. Nem csak nálunk voltak gondok. Ez benne volt akkor a levegőben. Ráadásul be kellett hozni a levéltári anyagot, a kárpótlási igények feltárása 4–5 évet jelentett, a levéltár akkor került a figyelem középpontjába. Akkor tényleg százezrek jöttek a levéltárakba, ekkor fölfigyeltek rájuk, és ez biztos, hogy hozzájárult a bővítéshez is.

– *A szocializmus idején a történelmet és a levéltárakat tudatosan háttérbe szorították, ami jöhetett a „múltat végképp eltörölni” típusú gondolkodásmódból?*

– Az biztos, hogy elvárták, és azt nézték jó szemmel, ha 1945-tel és 1919-el foglalkozik valaki. De, úgy hallgatólagosan, elment más téma is. 1963 után már szinte kivétel nélkül értelmes emberek kerültek vezető beosztásba, akik meg még nem haltak ki, vagy valahová nem buktatták följebb, azok maradtak a helyükön. A legtöbb azért ekkor már intelligens ember volt, és azt azért tudta, látta, hogy múlt nélkül nincs semmi. Nemcsak Pozsgay volt nemzeti érzelmű, hanem sokan mások is. Lépten-nyomon találkoztam olyan emberekkel – mint szakfelügyelő jártam a megyét hat éven keresztül, az igazgatókkal, ha tetszett, ha nem, hosszasan beszélgettem, lépten-nyomon meghívtak

⁸ Bárh János (szerk.): Kecskemét története 1849-ig. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002. Iványosi-Szabó Tibor írta a könyv nagy részét (Kecskemét története 1541-ig fejezetet és a Kecskemét a kései feudalizmus korában [1686–1849] részt is).

vacsorára, erre-arra, és ott borgőzös állapotban beszélgettünk –, akik kivétel nélkül párttagok és intelligens emberek voltak, de én nem emlékszem egyetlen egyre se, aki ne lett volna kimondottan nagy hazafi. Én azt tapasztaltam, hogy a nemzeti érzés bennük volt nagyon érdekes módon. Nekem az tűnt föl, hogy a kommunistákban a nemzeti érzés sokkal nagyobb volt, hadd ne mondjam, a nacionalizmus, mint a szociáldemokratákban. A szociáldemokraták sokkal inkább követték a nemzetköziséget. Trianonról akkoriban nem az volt a vélemény, mint a mai liberálisok között. Az intelligens párttagok tömege, az igazgatók, Trianont úgy látták, mint mi. Tehát a levéltárra már nem volt pénzük, érezték, hogy tehetetlenek, annyi mindent kellett volna csinálni. Akár a Rajzfilmsúdió, akár a Kerámia Stúdió, ahova adtak, ott viszonylag kevés pénzzel lehetett nemzetközi mércével mérve is komoly dolgot csinálni. Ilyen értelemben nem lehet rájuk gyermekes módon rosszat mondani, mert aki rosszat mond, az önmagáról mond rosszat.

– *A levéltárban azért a szakmai munkát meghagyták, hogy magas színvonalon menjen.*

– A kiadványokkal kapcsolatban az volt a helyzet, hogy egy időben 1982 és '87 közt, szinte semmit nem adtak. Úgy kellett összecsalni, összelopni a pénzt. És utána sok-sok könyörgés meg egyéb hatásra szépen lassan '87-től ismét beindult.⁹ A harmadik meg negyedik kötet után jött egy füzet. A hetedik kötetet már nem a megye adta ki, hanem Mező Mihály 1986-ban. 1987-től a kiadás már benne volt az éves tervünkben, így már lehetett tervezni és szerződéseket kötni előre.

– *Azért ezek színvonalas írások és kötetek összességében.*

– Örömmel tekintek mindig vissza rájuk, és szerencsére a folytatás is nagyon figyelemre és tiszteletre méltó. Úgyhogy ezek azok a dolgok, amelyek miatt nem bántam meg, hogy átjöttem a levéltárba.

Az interjút Rigó Róbert készítette

⁹ A *Bács-Kiskun megye múltjából* című levéltári kiadványsorozatról van szó, ami rendszerint évente jelent meg, foglalta össze a kutatók fontosabb munkáit a megye történetével kapcsolatban. 1975-től jelentek meg a levéltár évkönyvei.